

ПРОБЛЕМА МОТИВАЦІЇ НАВЧАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Розкрито зміст понять “мотивація”, “мотив” та “мотиваційна сфера”. Розглянуто структуру мотиваційної сфери особистості. З’ясовано особливості навчальної мотивації та систему чинників спонукання навчальної діяльності. Уточнено основні характеристики навчальних мотивів молодших школярів. Визначено три види джерел активності та основні групи мотивів навчання молодших школярів.

Ключові слова: мотивація, мотив, мотиваційна сфера, мотивація навчання, молодші школярі.

Сучасна суспільно-політична ситуація в Україні висуває нові вимоги до діяльності школи, головним завданням якої є орієнтація не тільки на засвоєння учнями певної суми знань, а й на розвиток особистості кожного школяра, його моральних, інтелектуальних та творчих здібностей. Нова освітня парадигма повинна забезпечити пізнавальну активність, самостійність та особисту відповідальність учнів, що базуються на добре розвиненій навчально-пізнавальній мотивації особистості.

Становлення навчальної мотивації відбувається саме в перші роки шкільного життя, а в подальшому багато в чому зумовлює успішність навчальної діяльності в старших класах. Проте, незважаючи на те, що формування мотивації навчання молодших школярів має першочергове значення в сучасній школі, на практиці вона не завжди реалізується повною мірою.

Постійне зростання обсягу інформації, інтенсифікація проходження програмного матеріалу, модернізація та ускладнення навчальних програм висувають до рівня розвитку особистості загалом, і мотиваційної сфери молодшого школяра зокрема чи не найвищі вимоги. Тому формування навчальної мотивації молодших школярів є окремим завданням шкільного навчання. Усе зазначене зумовлює актуальність теми статті.

Проблема мотивації поведінки людини привертала увагу вчених ще з давніх часів. Такі античні філософи, як Арістотель, Платон, Сократ, Тацит, Квінтіліан та інші, намагались пояснити природу діяння людини в різних ситуаціях, особливо під час навчальної діяльності.

Таким чином, теорія формування мотивів пройшла тривалий шлях розвитку і в наш час мотивація є предметом дослідження одразу декількох галузей наукового знання.

Зокрема, філософський аспект вивчення мотивації висвітлено в працях Е. Гартмана, В. Канке, М. Мамардашвілі, Е. Фромма, А. Шопенгауера, К. Юнга. Положення про діалектичний характер розвитку особистості розробляли А. Авер'янов, Г. Батищев, І. Кон та ін.

У психолого-педагогічній науці існує вже приблизно 50 концепцій та теорій мотивації. Теоретичні питання структури й розвитку мотиваційної

сфери особистості широко представлено в дослідженнях психологів В. Асєєва, Д. Брунер, Б. Вайнер, Л. Виготського, В. Вілюнаса, Т. Гільберта, Б. Додонова, І. Дубровіної, В. Ковальова, К. Левіна, О. Леонтьєва, Д. Макклеланду, А. Маслоу, С. Мерліна, С. Рубінштейна, Ф. Олпорт, Б. Скіннер, Е. Томпсон, Д. Узнадзе, Х. Хекхаузен, П. Якобсона та ін.

Ці концептуальні положення набули подальшого розвитку та конкретизації в таких аспектах:

– мотивація навчальної діяльності, її структура та засоби формування (А. Алфьоров, Ю. Бабанський, Л. Божовіч, А. Вербицький, В. Вергасов, Т. Габай, О. Гребенюк, В. Давидов, О. Дусавицький, Н. Костюкова, Т. Кулікова, А. Маркова, В. Мільман, В. Моргун, Н. Морозов, В. Репкін, П. Сирбіладзе, Г. Щукіна та ін.);

– умови та чинники, що впливають на формування й розвиток навчально-пізнавальної мотивації молодших школярів (Ш. Амонашвілі, В. Давидов, Д. Ельконін, Л. Занков, М. Матюхіна, Н. Талізїна, І. Якіманська та ін.).

Результати дослідження Є. Євсєєвої доводять, що процес “демотивації” сучасні школярі переживають уже в першому класі, перше “розчарування” у романтичних поглядах на навчання у багатьох дітей виникає вже через 2–3 місяці (в середині – кінці листопада); друге – “гостріше” – в березні (найдовшій чверті навчального року) [3, с. 5].

Для порівняння: експерименти, проведені близько тридцяти років тому, свідчили про першу втрату пізнавального інтересу в школярів третього класу.

Незважаючи на значну увагу вчених до проблеми мотивації навчання молодших школярів, у науковій літературі недостатньо праць, присвячених узагальненню поглядів до визначення поняття мотивації та класифікації мотивів навчання молодших школярів.

Мета статті – розкрити різні підходи до визначення поняття мотивації та класифікації мотивів навчання молодших школярів.

Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчив наявність різних підходів до розуміння змісту таких категорій, як “мотивація”, “мотив” та “мотиваційна сфера”, що суттєво ускладнює пізнання цього феномена.

Всі існуючі на цей час визначення поняття “мотивація” можна віднести до двох напрямів. Перший – розглядає мотивацію зі структурних позицій як сукупність чинників або мотивів, що визначають спрямованість поведінки людини. (Л. Божовіч, В. Вілюнас, В. Ковальов, А. Марков, А. Маслоу та ін.)

Прихильники другого напрямку (В. Асєєв, В. Іванников, Е. Ільїн, Х. Хекхаузен, О. Леонтьєв та ін.) визначають мотивацію не як статичне, а як динамічне утворення, у такому разі мотивація виступає як засіб, як механізм реалізації існуючих мотивів.

Ураховуючи різноманітність підходів, можна зробити висновок про те, що більшість дослідників розуміють мотивацію як складну, неоднорідну, багаторівневу систему спонукань, яка включає потреби, мотиви, інтереси,

ідеали, прагнення, установки, емоції, норми, цінності тощо.

Деякі дослідники взагалі ставлять знак рівності між поняттями “мотивація” та “мотив”. Термін “мотив” (від лат. *motivus* – рухливий) посідає центральне місце в усіх теоріях мотивації. Однак досі немає остаточного визначення сутності мотиву.

Різні науковці пропонують уважати мотивом такі психологічні феномени, як: наміри, уявлення, ідеї, відчуття, переживання (Л. Божовіч); потреби, потяги, спонуки, схильності (Х. Хекхаузен); бажання, звички, думки, почуття обов’язку (П. Рудік); морально-політичні установки й помисли (Г. Ковальов); психічні процеси, стани та властивості особи (К. Платонов); предмети зовнішнього світу (О. Леонт’єв); установки (А. Маслоу); умови існування (К. Віллонас); спонуки, від яких залежить цілеспрямований характер дій (В. Мерлін); міркування, згідно з яким суб’єкт повинен діяти (Ж. Годфруа).

У педагогічній енциклопедії під “мотивом” розуміють “спонукальну причину дій та вчинків людини” [8, с. 875]. Таким чином, можна стверджувати, що мотиви – це комплекс спонукань діяльності. При цьому слід підкреслити, що поняття “мотив” вужче за поняття “мотивація”. Найширшим є поняття “мотиваційної сфери”, що включає і афективну, і вольову сферу особистості (Л. Виготський), переживання задоволення потреби. Під мотиваційною сферою особистості розуміється вся сукупність мотивів, які формуються і розвиваються протягом її життя. Ця сфера динамічна і розвивається залежно від обставин. Але деякі мотиви відносно стійкі і, домінуючи, утворюють стрижень усієї сфери.

Дотримуючись погляду В. Данюшенкова, під мотиваційною сферою ми розуміємо “цілісну динамічну систему, що сприяє розвитку особистості” [2, с. 84]. Розвиток особистості відбувається в процесі діяльності, успішність якої залежить від сукупності спонук (мотивацій), що викликають, направляють цю діяльність і додають їй сенсу. Розглядаючи мотиваційну сферу стосовно навчання, А. Маркова підкреслює ієрархічність її побудови. Так, до неї входять: потреба в навчанні, значення навчання, мотив навчання, мета, емоції, ставлення та інтерес [6].

Поняття “навчальна мотивація” в структурі загальної мотиваційної теорії особистості визначають як низку взаємозумовлених чинників, що спонукають навчальну діяльність особистості.

Серед основних чинників спонукування навчальної діяльності частіше за все виділяють систему мотивів, що органічно включає: пізнавальні потреби; цілі; інтереси; прагнення; ідеали; мотиваційні установки, які додають їй активного та спрямованого характеру, входять до структури та визначають її змістово-сміслові особливості. Названа система мотивів утворює мотивацію навчання, яка відрізняється від інших видів низкою специфічних для тієї діяльності, до якої вона включається, факторів, а саме: самою освітньою системою, освітнім закладом, де здійснюється навчальна діяльність; специфікою організації освітнього процесу; суб’єктивними особ-

ливостями учня (вік, стать, інтелектуальний розвиток, здібності, рівень домагань, самооцінка, характер взаємодії з іншими учнями тощо); суб'єктними особливостями вчителя і, перш за все, системи його ставлення до учня, до педагогічної діяльності; специфікою навчального предмета.

Навчальна діяльність завжди полімотивована. Її мотиви не існують в ізольованому вигляді. Одні з них мають основне значення в стимулюванні навчальної діяльності, інші – додаткове. Прийнято виділяти три види джерел активності учнів:

- внутрішні (пізнавальні та соціальні потреби: прагнення до соціально схвалюваних дій та досягнень);
- зовнішні (визначаються умовами життєдіяльності учня, до яких відносяться вимоги, очікування та можливості.);
- особистісні (інтереси, потреби, установки, стереотипи тощо, які зумовлюють прагнення до самовдосконалення, самоствердження й самореалізації в навчальній та інших видах діяльності).

Взаємодія внутрішніх, зовнішніх та особистісних джерел мотивації навчання впливає на характер і результативність навчальної діяльності. На основі вищеперелічених джерел активності виділяють такі групи мотивів молодших школярів: соціальні, пізнавальні, особистісні.

Існує велика кількість класифікацій мотивів навчання. У психолого-педагогічній літературі виділяють різні види мотивації, що виокремлюються на різних підставах залежно від: характеру участі у діяльності (усвідомлені, реально діючі) [4]; часу (коротка, далека мотивація) [5]; соціальної значущості (соціальні, вузькоособистісні) [5]; характеру спілкування (ділові, емоційні) [10]; факту включеності в діяльність (широкі соціальні або особистісні) [1]; виду діяльності (навчальна, трудова, ігрова тощо).

Стосовно мотивації навчання Л. Божовіч виділила дві групи мотивів, які характеризують спрямованість школяра на навчальну діяльність:

- пізнавальні мотиви, пов'язані зі змістом навчальної діяльності та процесом навчання;
- соціальні мотиви, пов'язані з різноманітними соціальними відносинами школяра: з учителем, однолітками, батьками [1].

Оскільки об'єктом цього дослідження переважно є змістовні характеристики навчальної мотивації молодших школярів, то підґрунтям для аналізу ми обрали класифікацію навчальних мотивів, яку запропонувала Л. Божовіч і надалі розробила М. Матюхіна [7].

У дослідженнях М. Матюхіної подано докладну характеристику навчальних мотивів і виділено такі їх групи:

І. Мотиви, що закладені в самій навчальній діяльності:

- мотиви, пов'язані зі змістом навчання: учня спонукає вчитися прагнення опанувати знання та способи дій, зрозуміти в суть явищ тощо;
- мотиви, пов'язані із самим процесом навчання: учня спонукає до навчання прагнення виявляти інтелектуальну активність, міркувати, дола-

ти перешкоди в процесі вирішення завдань, тобто дитину захоплює сам процес рішення, а не лише отримані результати.

II. Мотиви, що пов'язані з тим, що лежить поза самою навчальною діяльністю:

– широкі соціальні мотиви: мотиви обов'язку й відповідальності перед суспільством, класом, учителем, батьками та ін.; мотиви самовизначення (розуміння значення знань для майбутнього, бажання підготуватися до майбутньої роботи тощо) і самовдосконалення (отримати розвиток у результаті навчання);

– вузькоособистісні мотиви: прагнення заслужити схвалення, отримати гарні відмітки (мотивація благополуччя); бажання бути першим учнем, посісти гідне місце серед товаришів (престижна мотивація);

– негативні мотиви: прагнення уникнути неприємностей із боку вчителів, батьків, однокласників (мотивація уникнення неприємностей).

У результаті теоретичного аналізу літератури було виявлено такі особливості мотивації навчання молодших школярів: ситуативність мотивації; нестійкість мотиваційного процесу; соціалізація мотивації навчання через авторитет учителя; неузгодженість декларованих мотивів навчання і тих, що дійсно спонукають діяти; у ситуації змагання для першокласників сильніше вираженим є мотив індивідуальної перемоги, ніж командної, але, починаючи з третього класу, сильніше вираженим стає мотив колективної роботи (зміна мотивів залежно від віку); особливості оцінки як мотиву навчання.

Висновки. Теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури дав змогу дійти висновків: 1. Формування навчальної мотивації молодших школярів є основою ефективності навчального процесу. 2. Мотивація – це складна, неоднорідна, багаторівнева система спонук, що включає потреби, мотиви, інтереси, ідеали, прагнення, установки, емоції, норми, цінності тощо. 3. Мотиви як невід'ємна складова мотивації є комплексом спонукань діяльності. Мотиваційною сферою особистості вважають цілісну динамічну систему, що сприяє розвитку особистості. Поняття навчальна мотивація визначають як низку взаємозумовлених чинників, що спонукають навчальну діяльність особистості. Ознаками повноцінної навчальної мотивації є полімотивованість навчальної діяльності (соціальні, пізнавальні та особистісні мотиви) і структурованість мотивів.

Проведена робота не претендує на вичерпне висвітлення проблеми мотивації молодших школярів. Подальшим завданням нашого дослідження вбачаємо розробку психолого-педагогічних умов формування мотивації молодших школярів в умовах сучасного освітнянського простору.

Список використаної літератури

1. Божович Л. И. Проблема развития мотивационной сферы ребенка / Л. И. Божович // Изучение мотивации поведения детей и подростков; под ред. Л. И. Божович, Л. Р. Благонядежипа. – Москва : Педагогика, 1972. – С. 7–44.

2. Дапюшенков В. С. Целостный подход к методике формирования познавательной активности учащихся при обучении физике в базовой школе / В. С. Дапюшенков. – Москва : Прометей, 1994. – 208 с.

3. Евсеева Е. Ю. Мотивационное обеспечение личностно-ориентированного обучения первоклассника : дис. ... канд. педагог. наук : 13.00.01/ Евсеева Елена Юрьевна. – Ростов-на-Дону, 2001. – 211 с.
4. Леонтьев А. Н. Проблемы развития психики / А. Н. Леонтьев. – 4-е изд. – Москва : МГУ, 1981. – 584 с.
5. Ломов Б. Ф. Общение и социальная регуляция поведения / Б. Ф. Ломов // Педагогические проблемы социальной регуляции. – Москва : Наука, 1976. – 23 с.
6. Маркова А. К. Формирование мотивации учения : кн. для учителя / А. К. Маркова, Т. А. Матис, А. Б. Орлов. – Москва : Просвещение, 1990. – 191 с.
7. Матюхина М. В. Мотивация учения младших школьников / М. В. Матюхина. – Москва : Педагогика, 1984. – 144 с.
8. Педагогическая энциклопедия : в 4 т. / гл. ред. И. А. Каиров, Ф. Н. Петров. – Москва : Сов. энциклопедия, 1966. – Т. 3. – 880 с.
9. Якобсон П. М. Психологические проблемы мотивации поведения человека / П. М. Якобсон. – Москва : Просвещение, 1969. – 317 с.

Стаття надійшла до редакції 18.09.2014.

Демченко Я. М. Проблема мотивации обучения младших школьников

В статье проанализировано состояние исследуемой проблемы в разных областях научного знания. Раскрыто содержание понятий “мотивация”, “мотив” и “мотивационная сфера”. Рассмотрена структура мотивационной сферы личности. Определены особенности учебной мотивации и система факторов побуждения учебной деятельности. Указаны основные характеристики учебных мотивов. Выделены три вида источников активности и основные группы мотивов обучения младших школьников.

Ключевые слова: *мотивация, мотив, мотивационная сфера, мотивация обучения, младшие школьники.*

Demchenko Y. The Problem of Motivation for Learning of Primary School Students

A modern social and political situation in Ukraine pulls out new requirements to activity of school, the main task of which is an orientation not only on mastering of certain sum of knowledges by students but also on development of personality of every primary school student, his moral, intellectual and creative capabilities. A new educational paradigm must provide cognitive activity, independence and personal responsibility of students which are based on well developed to educational-cognitive motivations of personality.

Becoming of educational motivation takes place exactly in the first years of school life, and in future in a great deal predetermines progress of educational activity in higher forms. However, in spite of the fact that a near-term value has forming of educational motivation of junior students at modern school, in practice it not always will be realized to a full degree.

The article is devoted to analysis of the different approaches to opening of concept of motivation and classification of motives for learning of primary school students.

In the article the state of the investigated problem is analysed in the different areas of scientific knowledge. Maintenance of concepts “motivation”, “reason” and “motivational sphere” is exposed. The structure of motivational sphere of personality is considered. The features of educational motivation and system of factors of motive of educational activity are certain. Basic descriptions of educational reasons are indicated. Three types of sources of activity and basic groups of motives for learning of primary school students are selected.

Key words: *motivation, motive motivational sphere, motivation for learning, primary school students*